

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 14

Nisan – 2008

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

SULTANIYE (KARAPINAR)' NİN KURULUŞU, İLK SAKİNLERİ VE VAKIFLARI (1560 - 1585)

Doç.Dr. Hasan Basri Karadeniz

Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde bir taraftan şehirler vakıf eserler ile donatılırken, diğer taraftan Uzunköprü, Gebze, Belen, Bosna, Hezargrad, Nevşehir v.s. gibi şehirler de vakıf şehirler olarak inşa edilmiştir. Bu tür şehirlerden birisi de Karapınar (Sultaniye)'dir. Konya ile Ereğli arasında ıssız bir yerde bulunan Karapınar'da Şehzâde Selim'in isteği ile 1563-1568 yılları arasında bir külliye ve etrafında da bir şehir kurulmuştur. Şehir, kurucusundan dolayı "Sultaniye" ismini almıştır. Bu şehre 55 km uzaklıktan su getirilmiş; ayrıca, civardaki köylerin vergi geliri de buradaki külliye tahsis edilmiştir. Yine, civarda bulunan halk çeşitli muafiyetler ile şehre yerleştirilmiştir.

ANAHTAR KELİMLER: Osmanlı, Konya, Sultaniye, vakıflar, ziraatçılık

ESTABLISHMENT OF SULTANIYE, FIRST RESIDENTS AND FOUNDATIONS (1560 - 1585)

ABSTRACT:

The Ottoman society was full of foundational works while many cities such as Uzunköprü, Gebze, Bosna and Nevşehir are built as foundation cities. Sultaniye (Karapınar) was one such city. It was built in Karapınar located in an isolated area between Konya and Ereğli. A *külliye* (scholars' complex) and a city around it were built upon the demand of Şehzade Selim between the years 1563-1568. The city was named "Sultaniye" after its founder. Water was brought to the city from about 55 kms and the tributes from the surrounding villages were devoted to the financing of the *külliye*. Moreover, the people around the region were settled in the city with various incentives.

KEY WORDS: Ottonman, Konya, Sultaniye, wakfs, agriculture

Coğrafi bakımdan Konya bölgesi kapalı bir havzadır. İç Anadolu'nun kurak kuşağı içinde kalan bu havzada göller ve bataklıklar ile ovalarda yok olup giden çaylara rastlanır. Ayrıca, Konya bölgesinde Ereğli, Hotamış, Karapınar v.s. ovalar mevcuttur. Bu bölgede yer alan Karapınar'ın önemli bir kısmı ova ve düzlüktür. Bu ovada toprak çok ince kum tanelerinden meydana geldiği için suyu tutamaz ve süratle dibe geçirir. Toprakların en çok geçirimli ve zerrelere pek ince olduğu için fizyolojik kuraklık azami noktaya ulaşır. Bu durumda su meselesi hayati önem taşır. Bu sebeple, Karapınar yöresinde tarla zirâatı su ve toprak şartlarına bağlı olarak sınırlıdır. Bölgenin kurak yapısı etkisini hem ziraî faaliyetlerde hem de bitki örtüsünde gösterir¹.

Karapınar ve civarı, XI. asrın son çeyreğinde Türk hakimiyetine girmiştir. I. Haçlı savaşlarından birisi de Karapınar ve Ereğli civarında vuku bulmuş; fakat, Haçlılar durdurulamamıştır. Bu savaşlar sonucu, Karapınar ve tabii merkezi olan Konya, önce Anadolu Selçukluları (1097-1208)' in daha sonra ise Karamanoğulları (1327-1476)'ın başşehri olmuştur. Bu da yaklaşık dört asır boyunca Konya ve civarını diğer devlet ve beyliklerin hedefi yapmış ve bölge sürekli olarak savaş alanı olmuştur. Bundan en fazla zararı ise Orta Anadolu bozkırlarındaki kırsal yerleşim birimleri görmüştür. Bu yüzden XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde kuzey-güney doğrultusunda Ankara-Konya, batı ve doğu yönünde Akşehir-Aksaray arasında bulunan ve tarihi kayıtlarda Konya sahrası diye zikredilen bölgede yerleşik hayat yok denecek kadar azdır².

Osmanlı Devleti'nde bir taraftan şehirler vakıf eserler ile donatılırken, diğer taraftan Uzunköprü, Gebze, Belen, Bosna, Hezargrad, Nevşehir v.s. gibi şehirleri de vakıf şehirler olarak inşâ edilmiştir. Bu tür şehirlerden birisi de Karapınar (Sultaniye)³'dir.

Karapınar, ilk çağlardan Türk hakimiyetine kadar “Hyde” “Barahtra” ve “Thebasa” gibi çeşitli adlar almıştır. Bununla birlikte bu adlar, bugünkü Karapınar'ın adı olmayıp, Karapınar civarında belki de Karacadağ yakınlarında bulunan yerleşmelere ait olması muhtemeldir. Karapınar adına ilk kez 1500 yılı tahrir defterinde bölgede sakin Esenbeglü oymağının yurd mezraası olarak rastlamaktayız. Yine, bu şehrin kuruluş emrinin verildiği 1560 tarihli hükümde buradan Karapınar olarak bahsedilmektedir. Karapınar, şehir olarak kuruluşu ile beraber bânisi II. Selim'den dolayı Sultana ait anlamına gelen “Sultaniye” adı ile zikredilmekle birlikte, Karapınar adı hiç bir zaman terk edilmemiş ve belgelerde dahi kullanılmıştır⁴.

¹ İbrahim Gündüz, *Bütün Yönleri ile Karapınar*, Konya 1980, s. 52; Necdet Tunçdilek, “Karapınar Yöresinin Zirâî Ekonomisine Dair Bazı Notlar”, *İÜ, Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, C.VI, s. 11, (İstanbul 1960), s. 122.

² M.C.Şehabeddin Tekindağ, “Karamanlılar”, *İA*, C.VI, s. 320-321.

³ İlhan Şahin, “Vakıf Şehirler”, *Tarih ve Medeniyet*, s.3 (Mayıs 1994 İstanbul), s. 60.

⁴ *BOA, MD. nr.XII*, s. 454, hüküm , 962; *BOA, MD. nr.XIX*, s. 14, hüküm , 38.; *BOA, MD. nr.LXII*, s. 96, hüküm , 210; *BOA, TD. nr. 615*, s. 35.; *BOA, MAD. nr.1921*, s. 1.

Kardeşi Beyazid'i taktikten dönen Şehzâde Selim Adana-Konya- Halep yolu üzerinde bulunan ve kurulmadan önce terk edilmiş, korkulu ve تنها bir yer olan,

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 14 Nisan – 2008

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Konya'ya 96 ve Ereğli'ye 52 km uzaklıktaki Karapınar'da bir külliye yapılmasına karar vermiştir. Şehzâde Selim'in bu isteği uygun görülmüş ve 20 Nisan 1560 tarihli bir hükümlerle hem bir külliye hem de etrafında bir kasabanın kurulması emredilmiştir. Camiî, han, hamam, vs.'den müteşekkil olan külliye projesini Mimar Sinan hazırlamış, mimarlığını ise Halep'li Cemaleddin yapmıştır. Ayrıca, yapı faaliyetlerini yürütmekle Niğde kadısı görevlendirilmiş; çevre kadılarından da duvarcı, marangoz gibi inşaat ustaları buraya getirilmiştir. II. Selim külliyesinin ne zaman tamamlandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte caminin kitabesinden 1563-64 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bu külliye, camiî, han, hamam, dükkânlar, boyahane, şadırvan, çeşme ve 1579'dan sonra yapılan ve Salur köyü yakınlarında Kavaklıpınarı denilen mevkide bulunan değirmenden ibarettir⁵.

Bunlardan başka, 1568-69 yılları arasında Sultaniye'ye 55 km uzaklıkta bulunan Karacadağ'ın Ovacık Yaylası'ndan buraya su getirilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz üzere, II. Selim külliyesinin kurulduğu yer adını bir "pınar" dan almaktadır. O halde niçin o günkü şartlarda çok uzak bir mesafeden ve oldukça masraf yapılarak ayrı bir su bu yeni kurulan şehir ve külliye getirilmiştir? Burada dikkati çeken husus "pınar" adının başında "kara" sıfatının bulunmasıdır. Kara, Türkçe'de umumiyetle olumsuzluk ifade eder. Nitekim, Karapınar'a adını veren ve bu şehrin içinde bulunan Alitepesi'nden çıkan su kekre (acımtırak) dır. Bu sebeple, Osmanlı arşiv kayıtlarına göre 2.5 milyon, Seyyid Lokman'ın Silsilenâmesine göre ise 3 milyon akça sarf edilerek adı geçen yaylada bulunan 43 göze bir araya getirilip Akkubbe denilen mevkide toplanmış daha sonra bu su künkler ile Sultaniye'ye getirilmiştir⁶. Bu su hem külliye de kullanılmış, hem de şehrin farklı yerlerinde bulunan beş ayrı çeşmeye verilmiştir. Uzunluk bakımından benzerleri ancak İstanbul ve Edirne gibi Osmanlı Devleti'ne başşehirlik yapmış olan şehirlerde bulunan bu su tesislerinin yapılmasını sadece Sultaniye'de mevcut olan suyun acımtırak olmasına bağlamak yeterli olmayıp, bunu adı geçen külliye bânisinin şahsiyetinde yani o tarihte Padişah olmasında aramak gerekir. II. Selim tarafından yaptırılan bu külliye Karapınar'a katkısı nedir? Birincisi, Sultaniye (Karapınar) varlığını tamamı ile bu külliye borçludur. Osmanlı Devleti'nde şehir ve köylerde kurulan bu tür tesislerin o meskûn mahallin gelişmesine büyük katkısı vardı. Halbuki, mezkûr külliye belli bir meskûn mahale yapılmamış; aksine hem metruk hem de yakın çevresinde hiç bir iskân mahallinin olmadığı bir yerde inşa edilmiştir. Ayrıca, aşağıda zikredeceğimiz üzere, külliye ile birlikte, yeni kurulan bu şehre gelip yerleşecekler için evler yapılmıştır. Yine, çok uzaktan verimli ve bol su getirilmiştir. Dolayısıyla o günün şartlarında bir şehirde bulunması gereken sosyal tesisler tamamlanmıştır.

⁵ Osman Nuri Dülgerler, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi ve Konya Mahkeme Hamamı", *X. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1993, s. 379.

⁶ *BOA, MD. nr. VII*, s. 486, hüküm, 1404.; Gündüz, a.g.e, s. 169-175.

İkincisi, Sultaniye, varlığını devam ettirmeyi de adigeçen külliye borçludur. Şöyle ki, Sultaniye, İstanbul-Halep yolu üzerinde bulunmasına, bu yeni şehre yerleştirilenlere avâriz vergisinden muâfiyet ve külliye getirildiği yeni imkanlara rağmen cazibe merkezi olamamış ve kuruluşundan çok kısa bir zaman sonra sakinleri burayı terk etmeye başlamıştır⁷. Bunun en önemli sebebi şüphesiz planlanandan fazla insanın buraya yerleşmesidir. Diğer önemli bir etkende Sultaniye'nin çevre köylerinin iş ve ticaret merkezi durumuna gelememesi, yani alış-verişin yapıldığı muhtevalı bir pazara sahip olamamasıdır. Gerçi, tahrir defterlerinde vakıf köylerinin öşür vergisi mukabili pazara getirmekle yükümlü oldukları hububatı getirmeleri gereken pazarlardan birisi olarak Sultaniye (Karapınar) kayıtlıdır. Fakat, aynı tahrir defterlerindeki vergi kayıtlarında pazardan bahsedilmez. Bu da mevcut pazarın mahsul zamanı kurulan geçici bir pazar olduğunu gösterir. Karapınar civarındaki vakıf köyler ihtiyaçlarını muhtemelen eski bir şehir olup, yakınlarında bulunan Ereğli'den gidermiştir. Nitekim, bu faktörlerin etkisi ile kuruluş dönemine nispeten sonraki asırlarda Sultaniye'nin nüfusu düşmüş; hatta, XIX. yüzyılda terk edilme tehlikesi geçirmiştir.

İşte, bu noktada Sultaniye'nin akıbetini hem ana yol üzerinde bulunması hem de önemli gelirler ile beslenen adigeçen külliye belirlemiştir. Şöyle ki, 1643 yılında Karapınar'da avâriz vergisinden muâf 343 nefer sakindir. Bunların, 139'u yani yarıya yakını geçimini külliyeden aldıkları maaşla temin etmektedir. Ayrıca, külliye'deki görevlilere kasabada esnafılık yaparak hizmet verenleri de ilave ettiğimizde Karapınar sakinlerinin önemli bir kısmının geçimini direkt veya dolaylı olarak adı geçen külliyeden temin ettikleri görülecektir.

1560 tarihli kuruluş hükmünde Sultaniye 120 haneli bir kasaba olarak tasarlanmış ve buraya gelip yerleşeceklere çeşitli muâfiyetler tanınmıştır. Bununla birlikte, bu sınırlamaya uyulmamış, daha sonra gelip meskûn olanlara da aynı haklar tanınmıştır. Sultaniye'ye gelip yerleşenler, başta avâriz ve tekâlif-i örfiyye vergilerinden, örfî resimlerden, Kıbrıs sürgününden, güherçile hizmetinden (şehre yerleşen mütekaît sipahiler) ve at akçasından (şehirde iskan edilen Atçekenler) muâf tutulmuştur⁸.

Osmanlı Devleti'nde mecburi iskân politikasında sürgün usulü benimsenirken, Sultaniye'nin iskânında bu yola başvurulmamış ve yukarıda bahsettiğimiz muâfiyetler tanınarak şehre yerleşecek insanlar teşvik edilmiştir.

Sultaniye'ye ilk yerleşenler, şüphesiz 1563-64 yılında tamamlanan külliye görevli şahıslar olmuştur.

⁷ BOA, MD. nr.XXIII, s. 207, hüküm, 438.; BOA, TD. nr. 615, s. 1-2

⁸ "...Zikr olan mahalde gelüb temekkûn edenlerden avâriz ve tekâlifden muâf olmaların i'lam buyurdıkları ecilden yüz yigirmi hane muâf olmaklu olup yüz yigirmi haneden gayrı gelüb mütemekkin olanlar sâir re'âyâ gibi ola deyu" BOA, MD. nr.IV, s.51, hüküm, 545.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 14 Nisan – 2008

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Bununla birlikte, bu şehre Karacadağ'dan suyun getirildiği 1568-69 yılına kadar ciddi bir iskândan bahsetmek mümkün değildir. Bu tarihten itibaren iskân faaliyetleri hızlanmıştır. Mesela, 1568 tarihinde bir tımarlı sipahi tımarının artırılması mukabili, Sultaniye'ye 50 hane getirip yerleştirmeyi taahhüt etmiş ve bunu gerçekleştirmiştir. Benzer iskânlar ile kuruluşunda 120 hane olarak planlanmasına rağmen, bu sayı 1568 yılı başlarında 172, bir kaç ay sonra 218 ve aynı yılın sonlarında 264 haneye çıkmıştır. 1569 yılında yapılan ilk tahrir göre, Sultaniye'ye yeni haneler gelmiş ve nüfusu 849 nefer (376 hane ve 473 mücerred)'e yükselmiştir. Bu nüfus artışı yine yeni iskânlar sayesinde, 1572 yılı tahririnde daha da artmış ve 943 nefere ulaşmıştır. Bu kez, 1585 yılı tahririnde, Sultaniye'nin nüfusu hem az da olsa devam eden göçler hemde tabii nüfus artışı ile 1188 nefere çıkmıştır. Fakat, XVI. asrın sonları ile XVII. yüzyılın başlarındaki Celâli isyanları, etkisini bu şehirde de göstermiş; 1643 yılına gelindiğinde Sultaniye'nin nüfusu 343 nefere düşmüştür⁹.

TABLO-I: SULTANİYE (KARAPINAR)'NİN TAHMİNİ NÜFUSU

N O	YIL MAHALLE	(X) 1569	(XX) 1572	(XX X) 1585	(XX X) 1643
1	Aksaray	129	153	205	-
2	Arslan Baba	282	244	319	-
3	Camiî Şerif	118	97	165	528
4	Davud Hoca	44	40	98	-
5	Erdogdu	214	280	662	-
6	İlyaslar	-	-	75	-
7	Kırlu	92	100	95	-
8	Kızıl Süri (?)	-	-	24	-
9	Lârende (Karaman)	113	125	205	-
10	Mahkeme	150	175	150	-
11	Mehmed Emin	81	91	228	571
12	Mescid-i Davud Beg	188	219	410	-
13	Mescid-i Hüseyinlü	71	86	189	-
14	Mescid-i Orduhan	84	125	201	-
15	Mescid-i Hacı Tahir	102	108	197	292
16	Musa Beg	29	25	67	-
17	Mütevellî	109	103	122	-
18	Nasuh Çavuş	65	86	-	-
19	Niğde	92	88	71	-
20	Sevindik Sofî	105	144	555	-
21	Seydi Ahmed Hoca	124	152	213	-
22	Sülemiş	107	122	339	-
23	Varsaklar	54	50	91	-
T O P L A M		2353	2614	4681	1391

(x) Hane x 5 + mücerred formülü ile hazırlanmıştır.

(xx) 1569 yılı tahririnde tespit edilen hane ve mücerred oranları ile elde edilen nefer = hane (%44.3) x 5 + mücerred (%55.7) formülü ile hesaplanmıştır.

(xxx) 1569 - 1585 yılları arasında tanzim edilen tahrir defterlerinden, Anadolu'nun 14 ayrı şehrindeki nefer içinde hane (%73.5) ve mücerred (% 26.5) oranlarının (x) deki formüle göre uygulanması ile hesaplanmıştır.

⁹ BOA, MAD.nr. 16047, s. 1-37; BOA, MAD.nr. 242, s. 1-98; BOA, TD.nr. 615, s. 1-68.; BOA, MAD.nr. 3074, s.1-98vr.

1573 tarihli bir hüküme göre, Sultaniye’ye yerleşenler, Eskiil kazâsı ile civâr kazalardan getirilmiştir. Eskiil’e civar kazâlar ise, Konya merkez, Koçhisar, Aksaray, Niğde, Bor, Ereğli, Lârende, Bayburd, İnsuyu ve Turgud’dur. Diğer taraftan, Sultaniye’ye yerleşenleri, resmi görevliler, şehirler ve köylüler olarak üç kısımda tasnif etmekle mümkündür. Resmi görevliler, idarî ve dinî hizmetleri ifa eden şahıslardır. Şehirli ise yeni kurulan bu şehrin esnaf ihtiyacını karşılamak amacı ile civar şehirlerden muhtemelen Lârende, Ereğli ve Aksaray’dan getirilen nalband, terzi, demirci, nalburcu, çanak-çömlekçi, ayakkabıcı, bakkal, kasap v.s. dir. Köylüler civarda bulunan eskiden beri yerleşik köylüler, XVI. asrın ikinci yarısında yerleşik hayata geçtiği bilinen konar-göçerler ve Atçekenlik¹⁰ statüsü içinde yer almış olup, yine aynı tarihlerde yerleşik hayata geçen Atçekenler, ve mütekaid sipahi ve sipahizâdelerdir¹¹.

Sultaniye’ye yerleşenlerden bazıları kısa zaman içinde ya Karaman eyâletinde bulunan kazâlara ve İçil sancağına yada bu şehrin hemen yakınında bulunan köylerine firar etmiştir. Bunun sebebi nedir ? Bunu bir kaç şekilde tetkik etmek mümkündür. Birincisi, Sultaniye’yi terk edenler yeni yerleşmiş oldukları bu şehre intibak edememişlerdir. İkincisi, aradıkları iş imkanını bulamamışlardır. Üçüncüsü ise bu şehre yakın yerlerden geldikleri için köyleri ve yaylaları ile irtibatlarını kesmemişler ve fırsatını bulunca da köylerine geri dönmüşlerdir. Diğer taraftan, bunlar hâlâ şehrin sakini olarak görüldükleri için şehre yerleştiklerinde elde ettikleri vergi muâfiyeti devam etmiştir. 1585 yılı tahririnde bu durum tespit edilmiş ve geri dönmeyenlerin cezalandırılması kararlaştırılmıştır¹².

İdarî bakımdan Sultaniye Karaman Eyâleti’nin Paşa sancağı olan Konya sancağına bağlı Eskiil kazâsı toprakları içinde kurulmuş ve bu kazâyâ tâbi olmuştur. Fakat, daha sonra müstakil kazâlık ; muhtemelen XVII. asırda da “nefs” si yani merkezi bilinmeyen Eskiil kazâsının merkezi olmuştur. Osmanlı Devleti’nde cuma kılınan camisi ve pazarı bulunan yerleşim yerine küçük şehir veya kasaba denilir. Ayrıca, küçük şehir ve kasaba köyün gelişmiş olanı ve nüfusu ortalama 700-1500 kişi arasında olan yerdir. Bu ölçülere göre, Sultaniye küçük bir şehir veya kasabadır. Nitekim, Osmanlı arşiv belgelerinde Sultaniye’den kasaba diye bahsedilir¹³.

Osmanlı şehrinin fizikî yapısında temel yerleşme birimi bir dinî ve içtimaî yapının ya da pazarın etrafında gelişmiş mahalledir. 1569’da yapılan ilk ve 1572’de yenilenen ikinci tahrirde Sultaniye’de 21 mahalle mevcuttur. 1585’de bu mahallelere iki yeni mahalle daha eklenmiş; buna mukabil ilk iki tahrirde var olan bir mahalle üçüncü tahrirde yer almamıştır. Diğer taraftan, 1585’de Sultaniye’de 22 mahalle var iken bu sayı 1643’de büyük bir azalma ile 3’e düşmüştür. Buna mukabil, nüfusun bu mahallelerde yoğunlaştığı görülür.

¹⁰ BOA, MAD. nr. 242, s. 58-74.

¹¹ BOA, MD. nr.XXIII, s. 277, hüküm , 589.

¹² BOA, MD. nr.XXIII, s. 207, hüküm , 438.

¹³ BOA, TD. nr. 387, s. 231-240.; BOA, MD. nr.XXII, s. 247, hüküm , 483.; Gündüz, a.g.e., s. 35.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694 – 528X

Sayı: 14

Nisan – 2008

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Osmanlı Devleti şehirlerinde mahalleler umumiyetle bir dinî ve içtimaî yapının civarında gelişmekte; yeni mahalleler ise büyüyen bir mahalleden vücut bulmaktaydı. Sultaniye topyekün kurulan bir şehir olduğu için mahalleler kısa zamanda ayrı ayrı kurulmuştur. Gelişen bir şehir olmadığından dolayı da mahalle sayısında artış olmamış, aksine azalma vuku bulmuştur.

Sultaniye’de mahallelerin kuruluşunda ve adlandırılmasında bu şehrin ilk sakinlerinin taşıdıkları özellikleri etkili olmuştur. Sultaniye’nin mahalle adlarından hareketle, mahallelerin kuruluşunda ve isimlendirilmesinde rol oynayan etkenleri, dinî yapılar, dinî şahsiyetler, yönetim binaları ve yöneticiler, itibarlı şahıslar, şehre yerleşen şehirliler ve köylüler şeklinde tasnif etmek mümkündür.

Osmanlı Devleti’nde külliye gibi hizmet kurumlarını çalıştırabilmek için daima gelir getiren vakıflar temin edilmiştir. Sultaniye II. Selim külliyesinin inşasının ardından, bu külliyenin giderlerini karşılamak amacı ile bir vakıf kurulmuş; Kanuni, 1562 yılında Konya merkez kazâsı, Sahra, Saidili ve Sudiremi nâhiyelerine tâbi bir çok köy, mezraa ve yaylayı, önce oğlu Şehzâde Selim’e temlik etmiş, o da bunları inşâ ettirdiği külliye vakfetmiştir. Daha sonra vakıf köy ve mezraalarının sayısı artmıştır. 1570’de Atçekenlik statüsü içinde yer alan bazı oymaklar ve yerleştikleri köyleri mezkûr vakfa ilhak edilmiştir. Yine, 1569 yılı tahrir defterine göre 1562-1569 yılları arsında Ereğli ve Lârende kazâlarına tâbi çok sayıda köy ve mezraa vakfa dahil edilmiştir. Bunlardan başka, Sultaniye kasabasından alınan vergiler ve külliyedeki, hamam, han, değirmen v.s. hizmet birimlerinden elde edilen gelirlerde bu vakfa dahildir¹⁴.

XVII. yüzyıl muhasebe defterlerine göre Sultaniye II. Selim külliyesinde, ortalama 140-165 kişi görev yapmaktadır. Bunların Sultaniye’nin iktisadî durumuna katkısını yukarıda zikretmiştik. Bu külliyenin vakıflarından elde ettiği gelire gelince; 1572’de 322677 ve 1585’de 337451 akçadır. Bu gelirin en önemli kısmını vakıf köylerden elde edilen gelir teşkil etmekte olup, bu her iki tarihte toplam gelirin %88.5’ine tekabül etmektedir. Diğer gelirlerin % 7’si mezraa, %1’i yayla ve % 3-4’lük kısmı da Sultaniye şehrine aittir¹⁵.

Sultaniye II. Selim külliyesi vakıf köyleri de padişah ve vezir hasları gibi serbest statüdedir. Bu köyleri diğerlerinden farklı kılan sancak beyi veya onların subaşlarının müdahale haklarının bulunmaması ve sadece vakıf görevlilerine karşı sorumlu olmalarıdır. Diğer taraftan, bu köyler 1643 yılına kadar avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muâf tutulmuştur. Bu tarihten itibaren ise, Sultaniye su-yoluna hizmet eden; külliyenin değirmeninden un taşıyan ve külliye odun taşıyan Eskiil ve Ereğli kazâlarına bağlı 19 köy muâfiyetlerini devam ettirmiştir. Ayrıca, vakıf reâyâsı Kıbrıs sürgününden de muâf tutulmuştur¹⁶.

¹⁴BOA, TD. nr. 636, s. 7. ; BOA, MAD. nr. 242, s. 55.

¹⁵BOA, MAD. nr. 242, s. 19; BOA, TD. nr. 615, s. 32.

¹⁶BOA, MAD. nr. 3074, vr. 98-a

Sultaniye II. Selim külliyesinin vakıf köy ve mezraalarının sınırları 1569 yılına ait ilk tahrir defterinin mevcut olan kısımlarında, bölgeler halinde ayrı ayrı tafsilatlı olarak kayıtlıdır. Sonraki tarihlerde civarda bulunan, zaim, sipahi v.s. nin vakıf arazisine tecavüzü sonucu bu sınırlar yeniden belirlenmiştir¹⁷.

Sultaniye II. Selim külliyesi vakıf köy, mezraa ve yaylaları hemen bu şehrin civarındaki kazâlara bağlıdır. Sadece Akşehir sancağına tâbi bir köy diğerlerine nispeten biraz uzaktır. Sultaniye II. Selim külliyesi vakıf köyleri, 1572’de 57, 1585’de 70 ve 1643’de 43; mezraaları, 1572’de 21 ve 1585’de 19; yaylaları 1572 ve 1585’de 3’dür. Mezraa ve yaylaların tamamı vakfa ait iken, köylerde bu durum farklıdır. Buna göre, 1585 yılı itibarı ile, 50 köyün tamamı, 3 köyün bir kısmı başka vakıf, 1 köyün öşürü ve 16 köyün sadece raiyyet rüsumu vakıftır. Bu külliyyeye ait köy, mezraa ve yaylaların bağlı olduğu kazâlar ise Konya merkez, Bayburd, Bilvirân, Ereğli, Eskiil, İnsuyu, Lârende, Turgud, Aksaray merkez ve Akşehir merkez kazâlarıdır. Tahrir defterlerinden yaptığımız tespitlere göre, vakıf köylerin toplam nüfusu, 1572’de 2685 hane ve 1406 mücerred, 1585’de 3927 ve 1643’de 975 neferdir¹⁸.

Sultaniye külliyesinin kurulduğu yer, XVI. asırda konar-göçerlerin sakin olduğu bir bölgedir. Vakıf köylerde umumiyetle Sultaniye civarındaki köyler olduğu için, bu köylerde sakin olan raiyyetin önemli bir bölümünü kısa süre önce yerleşik hayata geçmiş olan konar-göçerler oluşturmaktadır. Bu konar-göçerlerin bir kısmı Atçekenlikten çıkarılıp vakıf raiyyeti yapılanlar diğer kısmı ise timar tasarrufundan vakfa dahil edilenlerdir. Vakıf raiyyetinin diğer önemli bir bölümünü de eskiden beri yerleşik olan Lârende ve Konya merkez kazâsına bağlı köyler halkı teşkil etmektedir. Ayrıca, çok az sayıda da olsa öşürlerini vakfa verdikleri için vakıf raiyyeti kabul ettiğimiz mütekaid sipahi ve sipahizâdeler vardır. Başka bir ifade ile vakıf raiyyetlerinin %50-52’sini evvelce konar göçer olan cemâatler, %47-48’ini yerleşik köylüler ve %1-2’sini mütekaid sipahi vesipahizâdeler oluşturmaktadır.

Vakıf köylerde yapılan ziraî faaliyetlerde en önemli yeri tahıl üretimi almakta olup, bütün vakıf köy, mezraa ve yaylalarda yapılır. Bu ürünlerin başında buğday ve arpa gelir. Ayrıca, özellikle Lârende kazâsı vakıf köylerinde bağcılık, bostancılık ve meyvecilik üretimi yapılır. Diğer taraftan, evvelce konar-göçer iken XVI. asrın ortalarında yerleşik hayata geçen oymaklar oldukça yoğun, klasik köylüler ise önemli miktarda küçük baş hayvancılıkla iştigal eder. Bundan başka, azda olsa hemen her köyde arıcılık yapılır. Diğer taraftan, vakıf köylerin bazısında küçük işletmeler olan un ve bulgur değirmenleri bulunur¹⁹.

¹⁷ BOA, MAD. nr. 16047, s. 10-18.

¹⁸ BOA, MAD.nr. 16047, s. 1-37; BOA, MAD.nr. 242, s. 1-98; BOA, TD,nr. 615, s. 1-68.; BOA, MAD.nr. 3074, s.1-98vr.

¹⁹ BOA, MAD. nr. 242, s. 59; BOA, TD. nr. 615, s. 38.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 14 Nisan – 2008

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

YARARLANILAN KAYNAKLAR ARŞİV VESİKALARI

A-BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1-Tahrir Defterleri Nr : 32, 184, 275, 387, 615, 636, 1061

2-Maliyeden Müdevver Defterler Nr : 242, 957, 1921, 3074, 5512, 6470, 7800, 16047

3-Kamil Kepeci Tasnifi

a-Mevkufat Defteri Nr : 2551

b-Divan-ı Humayun Ahkâm Defteri Nr : 67

c-Ruus Defteri Nr : 211

4-Mühimme Defterleri Nr : 3, 4, 5,7, 9, 10, 14, 18, 19, 22, 23, 27, 28, 29, 36, 38, 40, 41, 42,43, 46,47, 52, 53, 57, 62, 64.67.

5-Nezaret Öncesi Evkaf Defteri Nr: 35.

B-TAPU-KADASTRO KUYUD-I KADİME ARŞİVİ

1-Tahrir Defteri Nr : 173

C-ANKARA MİLLİ KÜTÜPHANE

1-Şer'iyye Sicili

a-Konya Şer'iyye Sicili Nr : 1.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Dülgerler, Osman Nuri, "Konya Karapınar Selimiye Külliyesi ve Konya Mahkeme Hamamı", *X.Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1993.

Gündüz, İbrahim, *Bütün Yönleri ile Karapınar*, Konya 1980. Tekindağ, M.C. Şehabeddin, "Karamanlılar", *İA*, C.VI, s. 320-321.

Tunçdilek, Necdet, "Karapınar Yöresinin Ziraî Ekonomisine Dair Bazı Notlar", *İÜ, Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, C.VI, s. 11, (İstanbul 1960), s. 122-126.

Şahin, İlhan, "Vakıf Şehirler", *Tarih ve Medeniyet*, s.3 (Mayıs 1994 İstanbul), s. 60-63.